

Mieczysław Różański

Organizacja terytorialna Diecezji Łódzkiej w latach 1920–1925

Łódzkie Studia Teologiczne 24/2, 85-106

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. MIECZYSLAW RÓŻAŃSKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn

ORGANIZACJA TERYTORIALNA DIECEZJI ŁÓDZKIEJ W LATACH 1920–1925

Słowa kluczowe: diecezja łódzka, początki diecezji łódzkiej 1920–1925, organizacja terytorialna

1. Wstęp. 2. Początkowa organizacja terytorialna. 2.1. Dekanat łódzki. 2.2. Dekanat łódzki zamiejski. 2.3. Dekanat brzeziński. 2.4. Dekanat kłodawski. 2.5. Dekanat łączycycki. 2.6. Dekanat tomaszowski. 3. Ludność. 4. Zakończenie

1. WSTĘP

Nowa diecezja ze stolicą w Łodzi powstała na mocy wydanej 10 grudnia 1920 r. przez papieża Benedykta XV Bulli *Christi Domini* Rozpoczęła swoją organizację od tworzenia nowych struktur. Jej początki sięgają roku 1921, kiedy to mianowany został przez papieża pierwszy biskup łódzki – Wincenty Tymieniecki, dotychczasowy proboszcz parafii św. Stanisława Kostki w Łodzi, której kościół został podniesiony do godności nowej diecezji. Biskup Tymieniecki otrzymał prekononizację na tę stolicę 11 kwietnia 1921 r., a konsekrowany przez kard. Aleksandra Kakowskiego w kościele katedralnym św. Stanisław Kostki, 29 czerwca tegoż roku. Współkonsekratorami jego byli ordynariusz kujawsko-kaliski S.K. Zdzitowiecki, ordynariusz podlaski H. Przeździecki, sufragan warszawski S. Gall i sufragan kujawsko-kaliski W. Krynicki¹. Od tego momentu rozpoczął się proces organizacji nowej diecezji.

Podstawą odtworzenia organizacji terytorialnej w nowo powstałej diecezji są spisy nazwane *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lodzensis pro anno* z podaniem roku. Pierwszym, ukazującym, jaki był stan diecezji tuż po jej organizacji, był spis, na którego zgodę podpisał biskup ordynariusz 5 listopada 1921 r.², czyli w cztery miesiące po faktycznym rozdzieleniu diecezji. Wydany został nakładem Seminarium Diecezjalnego, a wydrukowany w Warszawie w drukarni „Polaka-Katoli-

¹ Z. Czosnykowski, *Biskup Wincenty Tymieniecki, 1871–1934*, w: *Z dziejów Kościoła łódzkiego*, Łódź 1989, 37–38.

² *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lodzensis pro anno 1921*, Lodziae 1921, strona tytułowa revers. (dalej: *Elenchus 1922*).

ka”, mieszczonej się przy ul. Krakowskie Przedmieście 71. Przyjęto schemat spisu obowiązujący w Archidiecezji Warszawskiej. Część dotyczącą diecezji dodano do kalendarza liturgicznego na rok 1922, który wydrukowany został pod tytułem *Ordo divini officii recitandi sacrique peregrini ad usum ecclesiae cathedralis et Dioeceseos Lodzensis pro anno domini 1922 altero post bissextilem*. Część dotycząca opisu struktury organizacyjnej diecezji nosiła nazwę *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lodzensis pro anno 1922*. Pierwsza jego część opisywała instytucje centralne nowo powstałej diecezji, a po nich umieszczono strukturę diecezji. W kolejnych latach wydawano spisy pod takim samym tytułem³. Będą one podstawą rozważań dotyczących przemian organizacyjnych w diecezji łódzkiej do czasu zmian, jakie nastąpiły w wyniku Bulli *Vixdum Poloniae unitas*, wydanej przez papieża Piusa XI z 28 października 1925 r., która znacząco zmieniła granice i organizację terytorialną diecezji⁴.

2. POCZĄTKOWA ORGANIZACJA TERYTORIALNA

W momencie powstawania diecezja składała się z 5 dekanatów: łódzkiego, łódzkiego zamiejskiego, brzezińskiego, kłódawskiego i łęczyckiego, które umiejscowione były w zachodniej części Archidiecezji Warszawskiej⁵. Znalazły się w nim parafie: w dekanacie **łódzkim miejskim** (św. Stanisława Kostki, Podwyższenia św. Krzyża, św. Anny, Wniebowzięcia NMP, św. Józefa, św. Kazimierza, Przemienienia Pańskiego, Najświętszego Serca Jezusa, św. Wojciecha na Chojnach); w dekanacie **łódzkim zamiejskim** (Aleksandrów, Bełdów, Kazimierz, Konstancynów, Łagiewniki, Mileszki, Zgierz); w dekanacie **łęczyckim** (Błonie, Dalików, Domaniew, Gieczno, Góra św. Małgorzaty, Grabów, Kałów, Leźnica Mała, Leźnica Wielka, Łęczyca, Mazew, Modlna, Ozorków, Parzęczew, Piątek, Poddębice, Siedlec, Sobótka, Strzegocin, Solca Wielka, Topola, Tum, Tur, Witonia); w dekanacie **kłódawski** (Bierzwienna, Borysławice, Chełmno, Dąbie, Grzegorzew, Kłódawa, Pieczew, Umienie); w dekanacie **brzezińskim** (Będków, Bratoszewice, Brzeziny, Chorzęcín, Dmosin, Dobra, Gałków, Głowno, Jeźów, Koluszki, Kołacinek, Koźle, Łaznów, Niesułków, Skoszewy, Stryków, Szczawin, Tomaszów Rawski [Mazowiecki], Ujazd)⁶. Nowo powstała diecezja liczyła 67 parafii, 126 kapłanów i 522 091 wiernych⁷. W spisach, poczynając od 1922 r. znalazł się nowo utworzony przez biskupa W. Tymienieckiego dekanat w Tomaszowie Mazowieckim, czyli pod koniec 1921 r. w diecezji było już

³ *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lodzensis pro anno 1923*, Lodziae 1922. (dalej: *Elenchus* 1923); *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lodzensis pro anno 1924*, Lodziae 1923 (dalej: *Elenchus* 1924).

⁴ AAS, vol. 17, 1925, 521–528.

⁵ AAS, vol. 13, 1921, 249–251; Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej 11 (1921), nr 5–6, 86–88; WDŁ 1(1921), nr 2, 12–13. Szerzej o treści bulli M. Różański, *Bulla erekcyjna diecezji łódzkiej „Christi Domini” z 10 XII 1920 r.*, w: *Archiwa i kancelarie w służbie kościoła i nauki*, red. W. Zawitkowska, W. Właźlak, Rzeszów 2012, 103–113.

⁶ Wiadomości Diecezjalne Łódzkie 1 (1921), nr 2, 12–13.

⁷ A. F., *Diecezja Łódzka*, Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej 11(1921), nr 3/4, 64.

6 dekanatów. Bliższe informacje dotyczące jego formowania podane zostaną przy omawianiu tego dekanatu. Taki stan organizacji dekanalnej pozostał do października 1925 r.

Omawiane *Elenchusy* zawierają szczegółowe informacje dotyczące parafii znajdujących się na terenie diecezji. Parafie te funkcjonowały w ramach poszczególnych dekanatów. Głębina informacji o nich nie jest zbyt wielka. Umieszczono wezwanie kościoła parafialnego oraz informację, czy jest do świątynia murowana, czy drewniana, klasę parafii, przy niektórych parafiach czas budowy świątyni, a także ogólną liczbę katolików mieszkających na terenie poszczególnych parafii, kaplice w parafii i rejon pocztowy, do którego miejscowość parafialna przynależała. Od 1923 r. podawano także wsie należące do parafii. Od tego roku w schemacie wprowadzono wyjątek: w dekanacie łódzkim miejskim kościoły nieparafialne i kaplice podano osobno poza strukturą parafialną.

W spisach, począwszy od 1923 r., parafie zostały podzielone na klasy. Informacje o nich dotyczą wszystkich parafii poza dekanatem łódzkim zamiejskim. Wydaje się, że podział ten nawiązywał do ukazu z 14/26 grudnia 1865 r., mocą którego władza zaborcza zabrała własność parafialną z wyjątkiem 6 morgów ziemi i podzieliła parafie na 3 klasy. Według klas płacono wynagrodzenie duchownym⁸. Podział zastosowany nie odnosił się do wypłacanych pensji, ale miał pokazywać skalę wielkości beneficjum kościelnego.

2.1. DEKANAT ŁÓDZKI

Terytorium dekanatu obejmowało parafie znajdujące się na terenie miasta Łodzi w ówczesnych jej granicach i jedną parafię znajdującą się we wsi Chojny, która umiejscowiona była przy trasie piotrkowskiej, tuż za granicami miasta⁹. Stan tych parafii przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Parafie w dekanacie łódzkim miejskim

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Kościół	Poczta
1	Łódź	św. Stanisława Kostki	mur.	Łódź
2	Łódź	Wniebowzięcia NMP	mur.	Łódź
3	Łódź	Podwyższenia św. Krzyża	mur.	Łódź
4	Łódź	św. Anny	mur.	Łódź
5	Łódź	św. Józefa	drew.	Łódź
6	Łódź	św. Kazimierza	drew.	Łódź

⁸ Dziennik Praw, t. 63, Warszawa 1865, 369–389; B. Kumor, *Ustrój i organizacja kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków 1980, 695.

⁹ Szerzej na temat procesu erygowania parafii w Łodzi w okresie przed powstaniem Diecezji Łódzkiej – S. Grad, *Rozwój sieci parafialnej w Łodzi przed powstaniem Diecezji Łódzkiej*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 7 (1998), 293–306; K. Badziak, K. Chylak, M. Łapa, *Łódź wielowyznaniowa. Dzieje wspólnot religijnych do 1914 r.*, Łódź 2014, 99–178.

7	Łódź	Przemienienia Pańskiego	mur.	Łódź
8	Łódź	Najświętszego Serca Jezusa (Radogoszcz)	drew.	Łódź
9	Chojny	św. Wojciecha	mur.	Łódź

Źródło: *Elenchus* 1922, 17–18; *Elenchus* 1923, 18–19; *Elenchus* 1924, 16–18.

W dekanacie znajdowało się 9 parafii, które w większości posiadały kościoły murowane, wybudowane w XIX i XX w. Kościoły drewniane służyły wiernym w trzech parafiach. W parafii św. Józefa – była to świątynia przeniesiona z parafii Wniebowzięcia NMP z pl. Kościelnego, kościoła parafialnego od 1765 r. W momencie rozpoczęcia budowy nowego, murowanego, gotyckiego kościoła, drewniana świątynia została rozebrana i przeniesiona na teren dawnego cmentarza grzebalnego. W 1909 r. przy tej świątyni została erygowana nowa parafia pw. św. Józefa. Pozostałe parafie posiadały drewniane kaplice i przygotowywały się do budowy murowanych świątyń. W parafii św. Kazimierza na Widzewie, która powstała w 1911 r. nabożeństwa odbywały się w dostosowanym do potrzeb liturgicznych drewnianym budynku, dawnym pawilonie wystawowym z Łódzkiej Wystawy Przemysłowej z 1896 r., zakupionym przez łódzkiego fabrykanta Juliusza Kunitzera¹⁰. Podobna sytuacja była w parafii Najświętszego Serca Jezusowego w Łodzi–Radogoszczu. Parafia ta powstała w 1915 r. i przygotowywała się do budowy murowanego kościoła¹¹. Wcześniej przemysłowiec Juliusz Heinzel ofiarował na potrzeby kościoła działkę o powierzchni 1,2 ha położonej na Julianowie i na niej okoliczni mieszkańcy postawili zakupiony w 1914 r. pawilon wystawowy po wystawie przemysłowej zorganizowanej w 1912 r. w Helenowie. Ten budynek od 1914 r. służył jako kaplica filialna parafii Wniebowzięcia NMP¹².

W omawianym okresie w Łodzi powstała jeszcze jedna parafia pw. św. Antoniego. Nie została ona ujęta w spisach, gdyż erygowana została w 1924 r. Umiejscowiona w zachodniej części parafii Wniebowzięcia NMP, z której została wydzielona. Podstawę materialną jej utworzenia dał ks. kanonik Stanisław Szaniawski, pełniący w tym czasie obowiązki proboszcza i dziekana zgierskiego, który ofiarował na potrzeby nowej parafii znajdującą się w jego posiadaniu ziemię z domem na Żubardziu¹³. Własność tę później zamieniono na ziemię, która była własnością Wawrzyńca Mauera¹⁴. Biskup Łódzki po konsultacji z Kapitułą Kate-

¹⁰ S. Grad, *Rozwój sieci parafialnej w Łodzi w przed powstaniem...*, art.cyt., 303.

¹¹ Parafia erygowana została przez bpa S. Zdzitowieckiego 7 VI 1915 r. Początkowo świątynią był zakupiony przez mieszkańców barak po Łódzkiej Wystawie Przemysłowej. Kościół murowany wybudowano w latach 1949–1956 według projektu inż. Stanisława Uleyskiego; *Diecezja Łódzka. Terytorium. Organizacja. Duchowieństwo*, Łódź 1987, 206.

¹² *Parafia Najświętszego Serca Jezusowego i św. Marii Małgorzaty Alacoque w Łodzi 1915–2015. 100-lecie parafii*, Łódź 2015, 2.

¹³ J. Prostacki, *Historia parafii św. Antoniego w Łodzi od 1924 do 1952*, Łódź–Warszawa 1996, 32, mps, Biblioteka WSD w Łodzi; S. Grad, *Rozwój sieci parafialnej w Łodzi w okresie międzywojennym*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 8 (1999), 367.

¹⁴ AAL, Akta parafii, sygn. 98, k. 3–4.

dralną Łódzką¹⁵ erygował parafię św. Antoniego z Padwy 5 sierpnia 1924 r.¹⁶ Jej pierwszym proboszczem został ks. Roman Rajchert, proboszcz w Strykowie¹⁷.

W mieście funkcjonowały także kościoły niebędące ośrodkami życia parafialnego i kaplice publiczne. Świątynia pw. Dobrego Pasterza na Bałutach¹⁸ była kościołem filialnym parafii Wniebowzięcia NMP. Został on wybudowany w latach 1906–1907 przez Zgromadzenie Synów Matki Boskiej Bolesnej (braci dolorystów)¹⁹.

Ponadto przy opisie tego dekanatu podane zostały kaplice funkcjonujące w mieście. Podzielne one były na te, które znajdują się na cmentarzach i w instytucjach publicznych. Wszystkie kaplice cmentarne były murowane.

Tabela 2. Kaplice w Łodzi

Instytucja	Miejsce	Wezwanie
Cmentarz	Zarzew	
Cmentarz	w par. św. Józefa	
	w domu biskupim	
Seminarium Diecezjalne	Seminarium Diecezjalne	MB Częstochowskiej
Dom starców	ul. Dzielna 52	
Instytut surdomotorum (głuchych)	ul. Czerwona 6	
Dom poprawy	ul. Milsza	
Dom poprawy	ul. Targowa	
Szpital	ul. Drewnowska	
Szpital	ul. Aleksandrowska 115	św. Aleksandra
Sierociniec „Sienkiewiczówka”	ul. Szosa Pabianicka	
In Asylo „Żłobek”	ul. Milsza 51	
Szkoła Handlowa	ul. Dzielna 58	
Gimnazjum p. Heleny Miklaszewskiej		
Szkoła Rzemiosł	ul. Wodna	
Sierociniec	pl. Wiznera	św. Antoniego

Źródło: *Elenchus* 1922, 19; *Elenchus* 1923, 20–21; *Elenchus* 1924, 18–19.

¹⁵ S. Grad, M. Różański, *Kapituła katedralna Łódzka*, Łódź 2007, 54.

¹⁶ AAL, Akta parafii, sygn. 98, k. 25–26.

¹⁷ S. Grad, *Rozwój sieci parafialnej w Łodzi w okresie...*, art.cyt., 368.

¹⁸ *Elenchus* 1922, 18; *Elenchus* 1923, 20; *Elenchus* 1924, 18.

¹⁹ *Diecezja Łódzka, Organizacja. Terytorium. Duchowieństwo*, Łódź 1987, 204.

2.2. DEKANAT ŁÓDZKI ZAMIEJSKI

Dekanat łódzki zamiejski (*extra urbem*) składał się z 7 parafii, umiejscowionych terytorialnie blisko Łodzi, a w zasadzie okalających miasto. Na tym terenie znajdowało się 11 kaplic. W większości parafii kaplice te wybudowane zostały na parafialnych cmentarzach grzebalnych. Jedynie w kilku parafiach znajdowały się w miejscowościach. Tak było w parafii w Konstancyńowie, gdzie kaplice murowane były we wsiach Srebrna i Rszew. Ponadto jedna kaplica była w szpitalu w Kochanówce, należącym do parafii w Aleksandrowie. W Łagiewnikach, w lesie, w pobliżu klasztoru umiejscowiono 5 kaplic drewnianych, miejsc pielgrzymkowych sanktuarium św. Antoniego. Były to kaplice drewniane: św. Walentego, św. Antoniego, św. Rocha, Przemienienia Pańskiego i Najświętszej Maryi Panny. Pierwsza, św. Walentego, zbudowana była w lesie w odległości około 100 m od klasztoru, a obok niej znajdował się oparkaniony cmentarz, gdzie chowano zmarłych za zgodą proboszcza zgierskiego. Druga, św. Antoniego, wybudowana została na polecenie Sebastiana Żeleskiego w 1676 r. w miejscu objawiania się św. Antoniego. Po rozpoczęciu budowy kościoła została przeniesiona do Lasu Łagiewnickiego. Kaplica św. Rocha pochodziła z początków XVIII w. i znajdowała się również w Lesie Łagiewnickim. Z tego samego okresu pochodziła kaplica Przemienienia Pańskiego, wybudowana z ofiar pątników przybywających do Łagiewnik. Natomiast kaplica Najświętszej Maryi Panny, zwana też Matki Bożej Anielskiej, znajdowała się na skraju Lasu Łagiewnickiego, przy drodze wiodącej do Zgierza²⁰.

W całym dekanacie znajdował się tylko jeden kościół drewniany w parafii w Mileszkach. Była to też najstarsza parafia w tym dekanacie, korzeniami swoimi sięgająca XII w. Kościół św. Doroty wybudowany po spaleniu wcześniejszego w 1766 r.²¹, który również spłonął 31 sierpnia 2015 r. Wszystkie pozostałe miały świątynie murowane, przy czym przy niektórych z nich zaznaczone były w spisie daty ich budowy lub fundacji.

W omawianym okresie w dekanacie tym powstała jeszcze jedna parafia, która nie została ujęta w spisach. Z parafii w Mileszkach w 1925 r. wydzielono nową parafię w miejscowości Bedoń. Objęła ona wsie znajdujące się w południowej części parafii macierzystej. Do organizacji tej parafii przystąpiono po ofiarowaniu na jej rzecz 13 morgów ziemi przez Romana Kochanowskiego, właściciela majątku Bedoń. W 1921 r. utworzony został Komitet Budowy nowego kościoła, który rozpoczął proces organizacji parafii, erygowanej 3 sierpnia 1925 r. przez biskupa Wincentego Tymienieckiego²². Dane dotyczące parafii w tym dekanacie znajdują się w tabeli.

²⁰ P. Mielczarek, *Łagiewniki. Kościół i klasztor Franciszkanów*, Niepokalanów 1995, 28–30.

²¹ R. Leszczyński, *Starodawna parafia w Mileszkach*, Łódź 2012, 139.

²² AAL. Akta parafii, sygn. 5, b. pag.

Tabela 3. Parafie w dekanacie łódzkim zamiejskim

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Kościół	Klasa	Wybudowany	Poczta	Kaplice
1	Aleksandrów	św. Rafała Arch.	mur.	2	1818 Rafał Bratoszewski	Aleksandrów	Kochanówka – w szpitalu
2	Bełdów	Wszystkich Świętych	mur.	3		Aleksandrów	kaplica mur. na cmentarzu
3	Kazimierz	św. Jana Chrzyciela	mur.	2	1905–1921	Lutomiersk	kaplica mur. na cmentarzu
4	Konstantynów	Narodzenia NMP	mur.	2		Konstantynów	Srebrna – mur. Nawiedzenia NMP Rszew – mur. św. Jana Nepomucena
5	Łagiewniki	św. Antoniego Padewskiego św. Jana Ap., św. Salomei	mur.	3	1675 fundacja Samuel Zalewski, 1723 wybud. kościół	Zgierz	kaplica dREW. w Łagiewnikach: św. Walentego, św. Antoniego, św. Rocha, Przemienienia Pańskiego, NMP Anielskiej
6	Mileszki	św. Tekla	drew.	3	1766	Łódź	
7	Zgierz	św. Katarzyny	mur.	1		Zgierz	kaplica mur. św. Wawrzyńca na cmentarzu

Źródło: *Elenchus* 1922, 20–21; *Elenchus* 1923, 21–24; *Elenchus* 1924, 21–22.

2.3. DEKANAT BRZEZIŃSKI

Dekanat brzeziński nie był zbyt rozległy i składał się początkowo z 13 parafii, a w omawianym okresie powstała jeszcze parafia w Rogowie, w 1925 r. na jego terytorium znajdowało się 14 parafii. W dekanacie była tylko jedna kaplica drewniana, znajdująca się na cmentarzu parafialnym w Jeżowie, i 3 kościoły nieparafialne w mieście dekanalnym w Brzezinach. Dwa z nich były murowane. Pierwszy to kościół klasztorny Zakonu Ojców Franciszkanów Reformatorów²³. Zakonnicy ci przybyli do Brzezin zaproszeni przez Kaspra Lasockiego w 1627 r. Wybudowali najpierw kościół i klasztor drewniany, a na przełomie XVII i XVIII w. staraniem Adama i Teofili Lasockich wybudowano świątynię murowaną wraz z murowanym klasztorem. Drugi z nich, kościół św. Ducha, został wzniesiony z fundacji Józefa Lasockiego w latach 1737–1750. Natomiast trzeci – drewniany – św. Anny, wystawiony w 1719 r. z fundacji mieszczanina Stanisława Bujakowskiego²⁴.

²³ *Elenchus* 1922, 28.

²⁴ *Diecezja Łódzka, Organizacja. Terytorium*, dz.cyt., 92–93.

Na terenie dekanatu było 6 murowanych kościołów parafialnych i 8 drewnianych. Kościoły murowane powstawały w różnych okresach. Przy niektórych parafiach zaznaczone zostały daty ich wybudowania i wskazano na daty ich renowacji, czyli gruntowanych remontów. Pewnego wyjaśnienia wymaga podana w spisach datacja budowy kościoła w Jeżowie. Parafia tam istniejąca powstała w XIII w. i znajdowała się przy klasztorze Benedyktynów, przynależnym do opactwa w Lubieniu. Parafialną świątynią był murowany i wielokrotnie przebudowywany kościół św. Andrzeja Apostoła, pochodzący z XII w. Do niego dobudowano kościół św. Józefa w stylu neogotyckim i data budowy tego kościoła jest podawana w spisach²⁵.

Kościół drewniany w dekanacie wybudowane były w większości w XVIII w. W kilku przypadkach zostały zniszczone w czasie I wojny światowej. Dla parafii w Głownie podawana była informacja, że kościół jest zniszczony. Faktycznie spłonął od pocisków artyleryjskich 28 listopada 1914 r. w czasie Bitwy Łódzkiej. W omawianym okresie wzniesiona była drewniana kaplica, w której sprawowano kult Boży i przystąpiono do budowy murowanego kościoła²⁶. Podobnie było w Strykowie. Istniejący tam kościół drewniany św. Marcina wybudowany został w latach 1760–1762, staraniem miejscowego dziedzica Feliksa Czarneckiego. Świątynia ta przetrwała do początków XX w. Kościół murowany był budowany w latach 1907–1912 dzięki staraniom ks. Bolesława Karwowskiego, według projektu Józefa Dziekońskiego i Zdzisława Mączyńskiego. Świątynia ta została mocno zniszczona w czasie działań wojennych w 1914 r. w czasie Bitwy Łódzkiej²⁷. Także w czasie tej bitwy spłonął kościół w Skoszewach, wybudowany w 1694 r. W tym czasie liturgia sprawowana była w drewnianej kaplicy pw. św. Barbary²⁸. Stan tych parafii zamieszczony został w tabeli.

Tabela 4. Parafie w dekanacie brzezińskim

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Kościół	Klasa	Wybudowany	Poczta	Kościóły/kapl.
1	Bratoszewice	św. Augustyna	mur.	3	XVI w. renowacja 1901	Głowno	
2	Brzeziny	Podwyższenia św. Krzyża	mur.	1		Brzeziny	św. Franciszka – mur., św. Ducha – mur., św. Anny – drew.
3	Dmosin	św. Andrzeja, św. Małgorzaty	mur.	2	1728 przez Zgromadzenie Misjonarzy	Głowno	
4	Dobra	św. Jana Chrzcziciela, św. Doroty	mur.	3	1905	Stryków	

²⁵ Tamże, 96.

²⁶ Tamże, 305.

²⁷ K. Dąbrowski, *Stryków miasto, mieszkańcy, kościół, parafia, duszpasterstwo*, Stryków 1994, 12–13.

²⁸ *Diecezja Łódzka, Organizacja. Terytorium...*, dz.cyt., 310.

5	Gańków	Świętej Trójcy	mur.	3	1881 renowacja 1920	Brzeziny	
6	Głowno	św. Jakuba	kap. drew.	2		Głowno	
7	Jeżów	św. Józefa, św. Andrzeja Ap.	mur.	1	1918	Rogów	kaplica drew. św. Leonarda na cmentarzu
8	Kołacinek	Wszystkich Świętych	drew.	3	Renowacja 1897	Rogów	
9	Koźle	św. Szczepana, św. Rocha	drew.	3	Józef Kobyłecki, renowacja 1909	Stryków	
10	Niesułków	św. Wojciecha	drew.	3		Brzeziny	
11	Rogów	św. Wincentego	drew.				
12	Skoszewy	św. Barbary	drew.	3	1914	Brzeziny	
13	Stryków	św. Marcina	drew.	2	1914	Stryków	
14	Szczawin	św. Stanisława	drew.	3	1912 renowacja	Żgierz	

Źródło: *Elenchus* 1922, 17–18; *Elenchus* 1923, 18–19; *Elenchus* 1924, 16–18.

2.4. DEKANAT KŁODAWSKI

Dekanat kłodawski znajdował się w północno-zachodniej części diecezji. Składał się z ośmiu parafii. W *Elenchusie* na 1922 r. podane zostały 9 parafii. Zamieszczono tam parafię Trójcy Świętej i św. Jana Chrzciciela w Rdułtowie (z nazwą Rdułtowo). Parafia ta powstała w XIV w. z fundacji arcybiskupów gnieźnieńskich. W XVII w. została wcielona do klasztoru Kanoników Regularnych w Kłodawie. Po kasacie klasztoru stała się samodzielną parafią. Po powstaniu Diecezji Łódzkiej pozostała w strukturach Archidiecezji Warszawskiej. Na terenie dekanatu znajdował się jeden kościół drewniany na cmentarzu parafialnym w Kłodawie i kaplica drewniana we wsi Barłogi, która należała do parafii w Borysławicach.

W dekanacie znajdowało się 5 kościołów murowanych z różnych okresów, które przeszły renowacje na początku XX w. i 3 kościoły drewniane wybudowane w XVIII w. Podane informacje w spisach nie ukazują, jaki był ich stan techniczny w omawianym czasie. Wiadomości o tych parafiach zamieszczono w tabeli.

Tabela 5. Parafie dekanatu kłodawskiego

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Kościół	Klasa	Wybudowany	Poczta	Kaplica
1	Bierzwienna	św. Dominika	mur.	3	1904	Kłodawa	
2	Borysławice	Wniebowzięcia NMP, św. Rocha	drew.	3	Gorzeński 1759, 1901 renowacja	Kłodawa	Barłogi – kaplica drew. św. Rocha
3	Chełmno	Narodzenia NMP	mur.	3	1920 renowacja	Dąbie	

4	Dąbie	św. Mikołaja	mur.	2	fund. Celestyn Dunin, 1921 renowacja	Dąbie	
5	Grzegorzew	Wniebowzięcia NMP, św. Mikołaja	drew.	2	Jan Rychlewski 1776	Koło	
6	Kłodawa	Wniebowzięcia NMP, św. Idziego	mur.	1	Franciszek Krzykowski 1623, renowacja 1908	Kłodawa	kościół drewn., św. Fabiana i Sebastiana na cmentarzu
7	Pieczew	św. Stanisława, św. Róży	drew.	3	abp Krzysztof Szembek 1747	Grabów	
8	Rudultowo (Rdutów)	Trójcy Św., św. Jana Chrzyciela	mur.			Kłodawa	kaplica mur. na cmentarzu
9	Umienie	św. Michała Arch.	mur.	3	XVI w.	Dąbie	

Źródło: *Elenchus* 1922, 22–23; *Elenchus* 1923, 26–27; *Elenchus* 1924, 27–29.

2.5. DEKANAT ŁĘCZYCKI

Największy terytorialnie w diecezji był dekanat łęczycki, w którym znajdowały się 24 parafie, a w nim 16 kościołów murowanych, z których większość była wybudowana w okresie staropolskim. W *Elenchusach* podane były nazwiska ich fundatorów i daty powstania, a także daty znaczących remontów. Podobne informacje znalazły się w odniesieniu do świątyń drewnianych. Dane te zamieszczone zostały w tabeli poniżej.

Dla każdej z parafii w dekanacie podane było wezwanie świątyni. Niestety nie ustrzeżono się kilku błędów przy ich podawaniu. Najwięcej niewłaściwych informacji podawał spis na 1922 r. Przy parafii w Kałowie zamieszczono wezwanie św. Marii Magdaleny²⁹. Tymczasem ten kościół był pw. św. Mikołaja, wystawiony z fundacji Sulmierskich, ówczesnych właścicieli wsi w 1786 r.³⁰. Podobny błąd dotyczył parafii w Leźnicy Małej, gdzie w spisie z 1922 r. podano wezwanie Trójcy Świętej i św. Jakuba Apostoła³¹, tymczasem wezwanie tej świątyni to św. Marii Magdaleny³². Ten błąd wynikał prawdopodobnie z tego, że parafia w Leźnicy Wielkiej była pw. św. Jakuba Apostoła. Natomiast w parafii w Tumie spisy nie podają, że znajdują się tam 2 kościoły. Zapisy w nich dokonane sugerują, że znajduje się tam jeden kościół św. Aleksandra i św. Mikołaja, a spis z 1922 r. podaje jeszcze tytuł Narodzenia NMP. Tymczasem wybudowany w XII w. romański kościół

²⁹ *Elenchus* 1922, 24.

³⁰ *Elenchus* 1923, 31; *Elenchus* 1924, 29; *Diecezja Łódzka, Organizacja. Terytorium*, dz.cyt., 293.

³¹ *Elenchus* 1922, 24.

³² *Elenchus* 1923, 31; *Elenchus* 1924, 29; *Diecezja Łódzka, Organizacja. Terytorium*, dz.cyt., 148.

jest pw. Najświętszej Maryi Panny i św. Aleksego i przy nim do momentu kasaty w 1818 r. była kolegiata łączycka. Obok niej znajdował się drewniany kościół św. Mikołaja, wybudowany w 1761 r., który do kasaty kolegiaty był kościołem parafialnym, a później stał się świątynią filialną. Kościół parafialny przeniesiony został do świątyni pokolegiackiej³³.

W dekanacie w siedmiu parafiach były kaplice na cmentarzach parafialnych. Były to parafie: Łęczycza, Modlna, Parzęczew, Piątek, Sobótka, Topola, Witonia. Ponadto znajdowały się w nim kościoły i kaplice publiczne we wsiach innych niż parafialne. W parafii w Giecznie we wsi Biała był wybudowany w XVIII w. kościół drewniany Świętych Piotra i Pawła. Jego fundatorem był Wilkanowski, sędzia łowicki i właściciel wsi³⁴. Na terenie parafii w Górze św. Małgorzaty we wsi Leśmierz wybudowany został w latach 1896–1898 kościół murowany w stylu neogotyckim pw. św. Józefa. Od początków XX w. znajdował się tam rektorat³⁵. Kolejny kościół znajdował się w Budzynku. Był on pw. Ścięcia św. Jana Chrzciciela i Świętej Trójcy. Został wybudowany w latach 1700–1711 z fundacji właściciela wsi Stefana Szordrskiego. Był on do czasu kasaty Zakonu Jezuitów kościołem misyjnym tego zakonu. W 1773 r. stał się kościołem filialnym parafii w Leźnicy. W 1926 r. biskup Tymieniecki erygował przy nim parafię³⁶. W parafii Mazew we wsi Sławoszew znajdował kościół drewniany Świętych Piotra i Pawła. Wcześniej w tej wsi była parafia, której terytorium o uposażenie beneficjalne zapisane zostało w *Liber Beneficiorum* Jana Łaskiego³⁷. Od 1533 r. parafia ta weszła w skład uposażenia Kapituły Kolegiackiej w Łęczycy, a kanonicy tej kolegiaty byli jej proboszczami. Od 1828 r. parafia ta została włączona do parafii w Mazewie³⁸. Na terenie parafii w Piątku w XVI w. wybudowany został kościół drewniany we wsi Ciechosławice, obecnie Pęcławice, pw. Matki Bożej Łaskawej³⁹. Ponadto w Łęczycy znajdował się kościół klasztorny Zakonu Bernardynów. Pochodził z XVII w. i był fundacji cześnika płockiego Krzysztofa Piwo, realizowanej przez jego żonę Dorotę. W mieście tym była jeszcze kaplica św. Mikołaja w szpitalu miejskim.

Informacje o parafiach znajdujących się w dekanacie znajdują się w tabeli.

Tabela 6. Parafie w dekanacie łączyckim

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Kościół	Klasa	Wybudowany	Poczta	Kościół/kapl.
1	Błonie	Najśw. Serca Jezusa	mur.	3	1916	Łęczycza	
2	Dalików	św. Mateusza Ap., św. Rocha	mur.	3	1914	Poddebice	

³³ *Diecezja Łódzka, Organizacja. Terytorium...*, dz.cyt., 343–345.

³⁴ Tamże, 382–383.

³⁵ Tamże, 335.

³⁶ Tamże, 232.

³⁷ J. Łaski, *Liber Beneficiorum Archidiecezyi Gnieźnieńskiej*, t. 2, Gniezno 1881, 465–467.

³⁸ *Diecezja Łódzka, Organizacja. Terytorium*, 156.

³⁹ Tamże, 338.

3	Domaniew	św. Floriana, św. Jadwigi	mur.	3	Mikołaj Zalewski 1500–1510	Gostków	
4	Gieczno	Wszystkich Świętych, św. Jakuba	drew.	2	1717	Ozorków	Biała – kaplica drew., Świętych Piotra i Pawła
5	Góra św. Małgorzaty	św. Małgorzaty	mur.	2		Łęczycza	Leśmierz – kaplica mur., św. Józefa
6	Grabów	św. Stanisława	mur.	3	1838	Grabów	
7	Kałów	św. Mikołaja	drew.	3	rodz. Sulmierskich 1786	Poddebice	
8	Leźnica Mała	św. Marii Magdaleny	drew.	3	1787 renowacja 1880	Ozorków	
9	Leźnica Wielka	św. Jakuba	drew.	2		Ozorków	Budzynek – kaplica drew.
10	Łęczycza	św. Andrzeja	mur.	1	XIII w.	Łęczycza	kościół zakonny kaplica mur. św. Rocha na cmentarzu; kaplica św. Miko- łaja w szpitalu
11	Mazew	św. Jana Chrzciela	mur.	3		Łęczycza	Sławoszew – kościół drew. Świętych Piotra i Pawła
12	Modlna	Bożego Ciała, św. Stanisława	drew.	2	1907 reno- wacja	Ozorków	kaplica św. Marcina na cmentarzu
13	Ozorków	św. Józefa	mur.	2	Szymon Szczyński, 1654, reno- wacja 1921	Ozorków	
14	Parzęczew	Wniebowzięcia NMP, św. Wojciecha	mur.	2	rodz. Sto- kowskich, renowacja 1900	Ozorków	kaplica drew. św. Rocha na cmentarzu
15	Piątek	Trójcy Świętej, św. Stanisława	mur.	1	renowacja 1920	Piątek	kościół św. Wawrzyńca na cmentarzu, Czechosławice – kaplica drew. NMP Łaskawej
16	Poddebice	św. Katarzyny	mur.	2	Zygmunt Grudziński 1610	Poddebice	kaplica domowa w auli
17	Siedlec	św. Marcin	drew.	3	Władysław Kamiński i Domicella Sokołowska 1758, reno- wacja 1871	Łęczycza	

18	Sobótka	św. Mateusza, św. Rocha	mur.	3	XVI w.	Grabów	kaplica mur. św. Rocha na cmentarzu
19	Solca Wielka	św. Wawrzyńca	mur.	3	1902–1909	Ozorków	
20	Strzegocin	św. Bartłomieja, św. Wojciecha	mur.	3	1886	Kutno	
21	Topola	św. Bartłomieja	drew.	2		Łęczycza	kaplica św. Rocha na cmentarzu
22	Tum	św. Aleksego, św. Mikołaja	mur.	2	XII w. Piotr Dunin	Łęczycza	kościół drew. św. Mikołaja
23	Tur	Świętych Piotra i Pawła	drew.	3	Jakub Dąbrowski, 1754, reno- wacja 1903	Gostków	
24	Witonia	św. Katarzyny	mur.	2		Kutno	kaplica mur. św. Józefa i NMP na cmentarzu

Źródło: *Elenchus* 1922, 23–26; *Elenchus* 1923, 30–36; *Elenchus* 1924, 28–32.

2.6. DEKANAT TOMASZOWSKI

Dekanat tomaszowski był najmłodszym z dekanatów działających na terenie Diecezji Łódzkiej. Powołany został przez biskupa Wincentego Tymienieckiego w 1921 r., tuż po erekcji Diecezji.

Już w pierwszych miesiącach funkcjonowania Diecezji Łódzkiej zrodziła się myśl powołania do życia nowego dekanatu. W tym celu Kuria Biskupia wystosowała pismo do księdza Walentego Kalickiego, ówczesnego dziekana dekanatu brzezińskiego, z prośbą o wystawieniu opinii, co myśli o zamiarze powołania nowego dekanatu z siedzibą w Tomaszowie Rawskim⁴⁰. Ksiądz Kalicki w odpowiedzi na to pismo nadmieniał, że samo miasto Tomaszów, jak i parafia znajdująca się w nim, położona jest na samym krańcu dekanatu i jednocześnie na samym końcu diecezji. Terytorium tego miasta graniczy z Diecezją Sandomierską i Archidiecezją Warszawską, a jednocześnie odległość z niego od powiatowego miasta Brzezin jest dość znaczna. Sugerował, że siedzibą nowego dziekana powinien zostać Ujazd, jako położony centralnie do projektowanych parafii, które miały znaleźć się w tym dekanacie. Natomiast był przeciwny włączeniu do niego parafii Koluszki, która wydzielona została w 1904 r. z parafii brzezińskiej, a której część miejscowości do tego czasu należy do parafii w Brzezinach⁴¹.

Nowy dekanat tomaszowski erygowany został przez biskupa ordynariusza łódzkiego Wincentego Tymienieckiego 7 września 1921 r. Jego terytorium zostało wydzielone z dekanatu brzezińskiego. W skład jego weszły następujące parafie: Tomaszów Rawski, Będków, Łąznów, Chorzęcin, Ujazd, Koluszki. Uzasadniając swoją

⁴⁰ AAŁ, AKB, dekanat tomaszowski, b.sygn., k. 2.

⁴¹ AAŁ, AKB, dekanat Tomaszowski, b.sygn., k. 2; Pismo z dnia 21 sierpnia 1921 r.

decyzję w dekrecie biskup Tymieniecki pisał, że chciał usprawnić funkcjonowanie dekanatu brzezińskiego, który miał rozległe terytorium. Nowy dekanat miał siedzibę w Tomaszowie⁴².

Spisy pokazują, jak wyglądał ten nowo utworzony dekanat. Składał się on z 6 parafii, z których 5 posiadało murowane świątynie. Tylko jedna parafia w Łaznowie miała drewniany kościół, który wystawiony został w latach 1755–1756 z fundacji biskupa włocławskiego Antoniego Dembowskiego⁴³. W dekanacie znajdował się jeszcze jeden drewniany kościół. Był on świątynią filialna w Rososze znajdującą się na terenie parafii w Będkowie. W miejscowości tej pierwotnie znajdowała się siedziba parafii. Po wybudowaniu kościoła w Będkowie, z fundacji ks. Piotra, Franciszka i Mikołaja Wspinków, siedziba parafii została przeniesiona do tego miasta, a kościół w Rososze stał się świątynią filialną⁴⁴. W dekanacie znajdowały się jeszcze dwie kaplice jedna w szpitalu w Tomaszowie Mazowieckim, a druga na cmentarzu w Ujeździe.

Tabela 7. Parafie w dekanacie tomaszowskim

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Kościół	Klasa	Wybudowany	Poczta	Kościół/Kaplica
1	Będków	Narodzenia NMP, św. Jana Chrzciciela	mur.	3	1462	Rokiciny	Rosocha – kościół drewn. Wszystkich Świętych i św. Zygmunta
2	Chorzęcin	św. Magdaleny?	mur.	3	1882–1892	Wolbórz	
3	Koluszki	Niepokalanego Poczęcia NMP	mur.	2	1896, 1914	Koluszki	
4	Łaznów	MB Różańcowej	drew.	3		Rokiciny	
5	Tomaszów Mazowiecki	św. Antoniego	mur.	1	Antoni Ostrowski 1862–1864, renowacja 1891–1893	Tomaszów Rawski	kaplica w szpitalu
6	Ujazd	św. Wojciecha	mur.	3	1680	Rokiciny	kaplica mur. na cmentarzu

Źródło: *Elenchus* 1922, 26–27; *Elenchus* 1923, 36–38; *Elenchus* 1924, 33–35.

⁴² AAL, AKB, dekanat Tomaszowski, b.sygn., k. 3.

⁴³ *Diecezja Łódzka, Organizacja. Terytorium*, dz.cyt., 128.

⁴⁴ Tamże, 121.

3. LUDNOŚĆ

Jednym z istotnych danych dotyczących organizacji nowo powstałej diecezji jest liczba mieszkających na jej terenie katolików. Przy opisie każdej z parafii znajdowała się informacja, ilu wiernych zamieszkiwało na jej terenie. Wiadomości te podawane były przez księży proboszczów i nie są one do końca wiarygodne, dlatego należy uważać, że mają one charakter szacunkowy i nie mogą stanowić podstaw do dalszej gruntownej analizy. Poniżej przedstawione zostaną dane dotyczące ludności w każdej z parafii diecezji przekazane przez *Elenchusy* z badanych lat działania diecezji.

Tabela 8. Ludność w parafiach w dekanacie łódzkim

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Ludność 1922	Ludność 1923	Ludność 1924
1	Łódź	św. Stanisława Kostki	40 000	47 400	47 400
2	Łódź	Wniebowzięcia NMP	75 000	70 000	70 000
3	Łódź	Podwyższenia św. Krzyża	42 800	42 800	42 800
4	Łódź	św. Anny	44 435	44 435	44 435
5	Łódź	św. Józefa	30 000	30 000	30 000
6	Łódź	św. Kazimierza	14 500	14 500	14 500
7	Łódź	Przemienienia Pańskiego	17 000	17 000	17 000
8	Łódź	Najświętszego Serca Jezusa (Radogoszcz)	15 000	15 000	15 000
9	Chojny	św. Wojciecha	4 650	4 650	4 650
	Suma		283 385	285 785	285 785

Źródło: *Elenchus* 1922, 17–18; *Elenchus* 1923, 18–19; *Elenchus* 1924, 16–17.

W dekanacie znajdowało się 9 parafii, w których, jak podaje spis z 1922 r., zamieszkiwało w łącznie 290 602 katolików⁴⁵. Był to najliczniejszy pod względem ludnościowym dekanat. Z samego przeliczenia liczby ludności, jaka została podana przez ten spis, wynika, że w dekanacie tym żyło faktycznie 283 385 katolików. Trudno jest określić, skąd pochodzą takie rozbieżności w zliczaniu podanych w tym spisie danych. *Elenchusy* z lat późniejszych podają dane takie, jak wynikają z przeliczeń liczb zamieszczonych w poszczególnych parafiach. Tutaj jednak rodzi się inny problem. Dane te są identyczne, co sugerowałoby, że w tym czasie nie nastąpiły żadne zmiany ludnościowe w parafiach. A taka sytuacja jest praktycznie niemożliwa. Wydaje się, że przyczyną takiego stanu rzeczy było zastosowanie wcześniejszych danych przekazanych przez księży proboszczów dla spisu z 1923 r.

⁴⁵ *Elenchus* 1922, 17.

Tabela 9. Ludność w dekanacie łódzkim zamiejskim

Lp	Miejscowość	Wezwanie	Ludność 1922	Ludność 1923	Ludność 1924
1	Aleksandrów	św. Rafała Archanioła	4 500	4 300	4 300
2	Beldów	Wszystkich Świętych	3 540	3 550	3 550
3	Kazimierz	św. Jana Chrzyciela	3 114	2 856	2 856
4	Konstantynów	Narodzenia NMP	6 100	7 000	7 000
5	Łagiewniki	św. Antoniego Padewskiego, św. Jana Apostoła, św. Salomei	1 838	1 622	1 622
6	Mileszki	św. Tekli	4 803	5 119	5 119
7	Zgierz	św. Katarzyny	12 250	14 500	14 500
	Suma		36 145	38 947	38 947

Źródło: *Elenchus* 1922, 20–21; *Elenchus* 1923, 21–24; *Elenchus* 1924, 21–22.

W dekanacie łódzkim zamiejskim znajdowało się 7 parafii, z których 3 były w miastach znajdujących się na obrzeżach Łodzi – w Aleksandrowie, Konstantynowie i Zgierzu. W nich też, poza Aleksandrowem, zamieszkiwała największa liczba katolików. Łącznie w miastach tych mieszkało szacunkowo w 1922 r. 23 100, a w latach późniejszych 25 800 wiernych wyznania rzymskokatolickiego. Największą parafią pod względem ludności była parafia św. Katarzyny w Zgierzu, który w tamtym okresie spisu ludności z 1921 r. czasu liczył 21 129 mieszkańców, z czego przypadało 13 362 katolików⁴⁶. Z wiejskich parafii największą ludnościowo była parafia w Mileszkach, która zajmowała duży obszar gęsto zaludniony, na przedmieściach Łodzi, o czym była mowa w części omawiającej terytoria parafii. Najmniejsza natomiast była parafia prowadzona przez OO. Franciszkanów w Łagiewnikach.

Tabela 10. Ludność w dekanacie brzezińskim

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Ludność 1922	Ludność 1923	Ludność 1924
1	Bratoszewice	św. Augustyna	2 100	2 180	2 180
2	Brzeziny	Podwyższenia św. Krzyża	8 405	8 580	8 580
3	Dmosin	św. Andrzeja, św. Małgorzaty	4 350	4 641	4 641
4	Dobra	św. Jana Chrzyciela, św. Doroty	1 160	1 495	1 495
5	Gałków	Świętej Trójcy	1 200	1 617	1 617
6	Głowno	św. Jakuba	2 950	3 090	3 090
7	Jeżów	św. Andrzeja Apostoła	7 540	8 973	8 937

⁴⁶ Spis ludności 40–41.

8	Kołacinek	Wszystkich Świętych	1 750	1 585	1 585
9	Koźle	św. Szczepana	1 450	1 730	1 730
10	Niesułków	św. Wojciecha	175	294	294
11	Rogów	św. Wincentego	–	b.d.	b.d.
12	Skoszewy	św. Barbary	1 100	1 237	1 237
13	Stryków	św. Marcina	1 200	1 471	1 471
14	Szczawin	św. Stanisława	1 100	1 100	1 100
	Suma		34 480	37 993	37 993

Źródło: *Elenchus* 1922, 21–22; *Elenchus* 1923, 24–27; *Elenchus* 1924, 23–25

W dekanacie brzezińskim znajdowało się 14 parafii. Według podanych w *Elenchusach* danych sumarycznych zamieszkiwało na jego terenie 32 180 w 1922 r.⁴⁷ i 37 957 w 1923 i 1924 r. wiernych⁴⁸. Dane te nie zgadzają się z przeliczenia liczb jednostkowych podanych przy każdej z parafii i wynoszą odpowiednio 34 480 dla 1922 r. i 37 993 dla pozostałych dwóch lat. W omawianym okresie powstała jedna parafia w 1923 r. we wsi Rogów, ale przez cały badany okres nie podawano dla niej stanu parafian. W pozostałych 13 parafiach, podobnie jak i w innych dekanatach nastąpiły powtórzenia liczby ludności w dwóch ostatnich badanych latach. Największą ludnościowo parafią były parafie w Brzezinach i Jeżowie. Dla drugiej zaznaczony wzrost liczby mieszkańców wyznania rzymskokatolickiego jest dość nie prawdopodobny, gdyż wyniósł 15,9% w relacji rocznej. A w tamtym okresie nie było w tej miejscowości znacznych przemian demograficznych. W dekanacie tym jeszcze jedna parafia miała znaczny wzrost katolików. Była to parafia w Niesułkowie, która w 1922 r. liczyła 175 katolików, a już w roku następnym 294, co daje w liczbach bezwzględnych przyrost o 119 osób, czyli prawie 60%. Taki przyrost wyznawców w normalnych warunkach jest niemożliwy, ale biorąc pod uwagę uwarunkowania tamtejszej parafii, której mieszkańcy w znacznej części przeszli na początku XX w. z katolicyzmu na mariawityzm możliwe były konwersje, czyli powroty do Kościoła rzymskokatolickiego.

Tabela 11. Ludność w parafiach dekanatu kłodawskiego

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Ludność 1922	Ludność 1923	Ludność 1924
1	Bierzwienna	św. Dominika	3 542	3 430	3 430
2	Borysławice	Wniebowzięcia NMP, św. Rocha	2 500	2 520	2 520
3	Chełmno	Narodzenia NMP	2 400	2 390	2 390
4	Dąbie	św. Mikołaja	4 800	4 800	4 800
5	Grzegorzew	św. Mikołaja	6 420	6 420	6 420
6	Kłodawa	Wniebowzięcia NMP, św. Idziego	5 500	5 095	5 095

⁴⁷ *Elenchus* 1922, 21.

⁴⁸ *Elenchus* 1923, 24, *Elenchus* 1924, 23.

7	Pieczew	św. Stanisława	2 300	2 169	2 169
8	Rudultowo	św. Jana Chrzyciela	2 000	–	–
9	Umienie	św. Michała Archaniola	3 548	3 652	3 652
	Suma		33 010	30 476	30 476

Źródło: *Elenchus* 1922, 22–23; *Elenchus* 1923, 27–29; *Elenchus* 1924, 26–27.

W dekanacie kłodawskim znajdowało się 8 parafii. Według spisu z 1922 zamieszkiwało tam 33 010 katolików⁴⁹, a z lat następnych z 1923 i 1924 r.– 35 279 katolików⁵⁰. natomiast z przeliczenia danych cząstkowych w dekanacie wynika, że liczba ta wynosi 30 476. Trudno jest określić skąd tak znaczny błąd w wyliczeniach. W tym czasie największymi parafiami była parafii w Grzegorzewie i Kłodawie.

Tabela 12. Ludność w parafiach w dekanacie łączycykim

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Ludność 1922	Ludność 1923	Ludność 1924
1	Błonie	Najśw. Serca Jezusa	1 627	1 850	1 850
2	Dalików	św. Mateusza Apostoła	2 436	2 256	2 256
3	Domaniew	św. Floriana, św. Jadwigi	2 233	2 271	2 271
4	Gieczno	św. Jakuba	4 502	4 746	4 746
5	Góra św. Małgorzaty	św. Małgorzaty	8 003	7 822	7 822
6	Grabów	św. Stanisława	6 250	5 607	5 607
7	Kałów	św. Marii Magdaleny	2 814	2 823	2 823
8	Leźnica Mała	św. Jakuba	3 989	1 686	1 686
9	Leźnica Wielka	św. Jakuba	3 989	4 024	4 024
10	Łęczycza	św. Andrzeja	8 510	8 643	8 643
11	Mazew	św. Jana Chrzyciela	3 041	3 052	3 052
12	Modlna	Bożego Ciała, św. Stanisława	3 660	3 020	3 020
13	Ozorków	św. Józefa	7 000	86 43	8 643
14	Parzęczew	Wniebowzięcia NMP	3 000	3 950	3 950
15	Piątek	Trójcy Świętej, św. Stanisława	7 132	7 605	7 605
16	Poddębice	św. Katarzyny	3 685	2 685	4 730
17	Siedlec	św. Marcina	3 109	3 083	3 083
18	Sobótka	św. Mateusza	1 123	1 490	1 490
19	Solca Wielka	św. Wawrzyńca	3 014	2 909	2 909
20	Strzegocin	św. Bartłomieja, św. Wojciecha	3 729	3 504	3 504
21	Topola	św. Bartłomieja	2 750	2 700	2 700
22	Tum	Narodzenia NMP, św. Aleksego	1 750	1 725	1 725
23	Tur	Świętych Piotra i Pawła	2 420	2 219	2 219
24	Witonia	św. Katarzyny	4 305	4 450	4 450
	Suma		94 071	92 763	94 808

Źródło: *Elenchus* 1922, 23–26; *Elenchus* 1923, 30–36; *Elenchus* 1924, 28–32.

⁴⁹ *Elenchus* 1922, 22.

⁵⁰ *Elenchus* 1923, 27, *Elenchus* 1924, 26.

Dekanat łączycycki był największym terytorialnie dekanatem w diecezji i obejmował łącznie 24 parafie w środkowej jej części. Z podanych danych sumarycznych tego dekanatu wynika, że w 1922 r. zamieszkiwało go 92 479⁵¹, a w latach 1923 i 1924 – 93 455⁵². Natomiast z przeliczenia danych jednostkowych wynika, że liczna katolików w całym dekanacie liczyła 94 071 dla 1922 r., 92 763 dla 1923 r. i 94 808 dla 1924 r. Tak znaczne różnice spowodowane były błędami w zliczeniu liczby parafian. Różnica między rokiem 1923 i 1924 r. wynikła, jak się wydaje, z błędu drukarskiego. W parafii w Poddębicach w 1922 r. było podanych 3685 parafian. Dla roku następnego 2685, co wydaje się pomyłką, i powinno być 3685, a do roku następnego proboszcz podał dane liczbowe dla parafii w wysokości 4700, co daje zmianę o 2045 osób⁵³.

W dekanacie tym największymi parafiami były parafie miejskie w Łęczycy, Ozorkowie i Piątku, a także wiejska parafia w Górze św. Małgorzaty.

Tabela 13. Ludność w parafiach w dekanacie tomaszowskim

Lp.	Miejscowość	Wezwanie	Ludność 1922	Ludność 1923	Ludność 1924
1	Będków	Narodzenia NMP, św. Jana Chrzciciela	2 765	3 401	3 401
2	Chorzęcin	św. Magdaleny??	4 052	4 124	4 124
3	Koluszki		5 340	6 010	6 010
4	Łaznów	MB Różańcowej	3 400	3 200	3 200
5	Tomaszów Rawski	św. Antoniego	18 700	21 000	21 000
6	Ujazd	św. Wojciecha	3 560	3 750	3 750
	Suma		37 817	41 485	41 485

Źródło: *Elenchus* 1922, s 26–27; *Elenchus* 1923, 36–38; *Elenchus* 1924, 33–34.

Najmłodszy z dekanatów w Diecezji Łódzkiej liczył 6 parafii. Według spisu z 1922 r. na tym terenie mieszkało 37 717 katolików⁵⁴, a z sumarycznych wyliczeń wynika, że było ich o 100 więcej. Na jego terenie znajdowało się jedno miasto Tomaszów Mazowiecki, a parafia w nim się znajdująca była najliczniejsza w dekanacie.

⁵¹ *Elenchus* 1922, 23.

⁵² *Elenchus* 1923, 30, *Elenchus* 1924, 28.

⁵³ *Elenchus* 1922, 25; *Elenchus* 1923, 34; *Elenchus* 1924, 31.

⁵⁴ *Elenchus* 1922, 26.

Tabela 14. Ludność w Diecezji Łódzkiej

Lp.	Dekanat	Dane z <i>Elenchusa</i>			Dane z przeliczenia		
		1922	1923	1924	1922	1923	1924
1	Łódzki miejski	290 602	285 785	285 785	283 385	285 785	285 785
2	Łódzki zamiejski	36 145	38 947	38 947	36 145	38 947	38 947
3	Brzeziński	32 180	37 957	37 957	34 480	37 993	37 993
4	Kłódawski	33 010	35 279	35 279	33 010	30 476	30 476
5	Łęczycki	92 479	93 455	93 455	94 071	92 673	94 808
6	Tomaszowski	37 717	41 485	41 485	37 817	41 485	41 485
	Suma	522 133	532 908	532 908	518 908	527 395	529 449

Jak widać z powyższej tabeli dane zamieszczone w zestawieniach dotyczących liczby ludności katolickiej zamieszkującej teren Diecezji Łódzkiej różnią się w zależności od spisu. W spisach, jak wynika z przeliczenia arytmetycznego, dane zostały zawyżone: z 1922 o 3225; z 1923 o 5513 i 1924 o 3459 wiernych. Struktura ludnościowa dekanatów była poza dwoma największymi – łódzkim miejskim i łęczyckim wyrównana i znajdowała się w przedziale 30–40 tys. wiernych. Ludność dwóch największych dekanatów wynikała z ich specyfiki. Dekanat łódzki miejski obejmował gęsto zaludnione miasto, a dekanat łęczycki był bardzo rozległy terytorialnie.

4. ZAKOŃCZENIE

Przetawiona organizacja terytorialna Diecezji Łódzkiej pokazuje jej stan, jaki ukazany został w *Elenchusach* w pierwszych pięciu latach działania. Spisy odnotowywały zmiany, jakie się dokonywały w organizacji terytorialnej diecezji. W tym okresie powstał jeden nowy dekanat z siedzibą w Tomaszowie Mazowieckim oraz 3 nowe parafie: w Rogowie, Bedoniu i św. Antoniego w Łodzi. Te przemiany strukturalne nie były zbyt liczne, ale należy pamiętać, że był to czas przygotowywania nowej struktury Kościoła katolickiego w Polsce. Informacje dotyczące parafii w nich przekazywane nie budzą większych zastrzeżeń poza liczbą wiernych. Jak zostało wskazane dane te nie były przetwarzane starannie i w samych zestawieniach znajdują się błędy. Należy także zauważyć, że podawane przez proboszczów liczby wiernych są bardzo szacunkowe i użyte zostały dwukrotnie do zbudowania spisów z 1923 i 1924 r.

BIBLIOGRAFIA

1. Źródła

1.1. Źródła rękopiśmienne, Archiwum Archidiecezjalne w ŁODZI

Akta Kurii Biskupiej, Akta parafii, sygn. 5, 98.

Akta Kurii Biskupiej, dekanat tomaszowski, b. sygn.

1.2. Źródła drukowane

Acta Apostolice Sedis, vol. 13, Vaticano 1921.

Acta Apostolice Sedis, vol. 17, Vaticano 1925.

Bulla „Christi Domini”, Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej 11 (1921), nr 5–6, 86–88.

Bulla „Christi Domini”, Wiadomości Diecezji Łódzkiej 1(1921) nr 2, 12–13

Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lodzensis pro anno 1922, Lodziae 1921,

Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lodzensis pro anno 1923, Lodziae 1922.

Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lodzensis pro anno 1924, Lodziae 1923.

Dziennik Praw, t. 63, Warszawa 1865, 369–389

2. Literatura

Badziak K., Chylak K., Łapa M., Łódź wielowyznaniowa. Dzieje wspólnot religijnych do 1914 r., Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 2014.

Czosnykowski Z., *Biskup Wincenty Tymieniecki, 1871–1934*, w: *Z dziejów Kościoła Łódzkiego*, Łódź: Diecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 1989.

Diecezja Łódzka. Organizacja. Terytorium. Duchowieństwo, Łódź: Diecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 1987.

Dąbrowski K., *Stryków miasto, mieszkańcy, kościół, parafia, duszpasterstwo*, Stryków 1994.

F. A., *Diecezja Łódzka*, Wiadomości Diecezjalne Warszawskie 11(1921) nr 3/4.

Grad S., Różański M., *Kapituła katedralna Łódzka*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 2007.

Grad S., *Rozwój sieci parafialnej w Łodzi przed powstaniem Diecezji Łódzkiej*, Łódzkie Studia Teologiczne 7 (1998), 293–306;

Grad S., *Rozwój sieci parafialnej w Łodzi w okresie międzywojennym*, Łódzkie Studia Teologiczne 8 (1999), 365–378.

Kumor B., *Ustrój i organizacja kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772–1918*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne 1980.

Leszczyński R., *Starodawna parafia w Mileszkach*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 2012.

Łaski J., *Liber Beneficiorum Archidiecezji Gnieźnieńskiej*, t. 2, Gniezno 1881.

Mielczarek P., Łagiewniki. Kościół i klasztor Franciszkanów, Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów 1995.

Parafia Najświętszego Serca Jezusowego i św. Marii Małgorzaty Alacoque w Łodzi 1915–2015. 100-lecie parafii, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie 2015.

Prostacki J., *Historia parafii św. Antoniego w Łodzi od 1924 do 1952*, Łódź–Warszawa 1996, mps Biblioteka WSD w Łodzi.

Różański M., *Bulla erekcyjna diecezji łódzkiej Christi Domini z 10 XII 1920 r.*, w: *Archiwa i kancelarie w służbie kościoła i nauki*, red. W. Zawitkowska, W. Właźlak, Rzeszów 2012, 103–113.

TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE DIOCESE OF ŁÓDŹ IN 1920–1925

Summary

A new diocese with the capital in Łódź was formed pursuant to the bull *Christi Domini* issued by the pope Benedict XV on 10 December 1920. The new diocese began its activity from the formation of new structures. Its beginnings can be traced back to the beginning of 1921 when the pope nominated Wincenty Tymieniecki as the first bishop of Łódź; he had been then a parish priest in St Stanislaus Kostka parish, the church which was to become the cathedral of the new diocese.

In the moment of its inception the diocese consisted of five deaneries: Łódź (9 parishes), area outside Łódź (7 parishes), Brzeziny (13 parishes plus one new parish, in total 14), Kłodawa (8 parishes) and Łęczyca (24 parishes), which were situated in the western part of the Archdiocese of Warsaw. The sixth Tomaszów deanery was added to those five deaneries; it consisted of 6 parishes taken from Brzeziny deanery.

The basis for the re-creation of the territorial organization of a newly created diocese and of a number of Catholics who used to live in that area are the lists called *Elenchus cleri saecularis ac regularis dioecesis Lodzensis* pro anno for a given year.

Key words: diocese of Łódź, the beginnings of the diocese of Łódź 1920–1925, territorial organization